

Kirkehistorikeren Thomas Lillelund.

Af August F. Schmidt.

Præsten og Kirkehistorikeren *Thomas Pedersen Lillelund* blev født den 9. April 1712 på Lundenæs ved Skern, hvor hans Fader, *Peder Madsen Lillelund*, var Forpagter. Han var gift med *Ellen Thomasdatter Lund* (f. c. 1689, d. 1776). I 1728 købte P. M. Lillelund Herregården *Rybjerg* i Velling Sogn (Hind Herred), hvor han døde 1730. Sønnen *Thomas P. Lillelund* blev holdt til Bogen og blev Student fra Ribe 1731. Den 3. Maj 1736 tog han theologisk Embedseksamen med *laud*¹⁾ og blev samme År Huslærer²⁾ hos Andreas Valeur på Dikemarkens Jernværk ved Drammen; men allerede i 1737 den 5. Juli blev han af Statholder Grev Christian Rantzau kaldet til Sognepræst for *Ulstrup* (Års H.) og *Gundersted* Sogne (Slet H.) i Himmerland. Herfra forflyttedes han til *Årslev* og *Tilst* Sogne (Hasle H.) ved Århus den 1. April 1758.

Pastor Lillelund ægtede første Gang *Ingeborg Kirstine Wedege* (f. c. 1708, d. ¹⁰/₈ 1775), Datter af Sognepræst i Glenstrup (Randers Amt) Peder Johansen Wedege³⁾ (f. 1661, d. ⁹/₈ 1731) og dennes 2. Hustru

1) Ved Universitetet havde han Prof. Chr. Thestrup til Priv. Præcept. (Universitetsmatriklen II, 528).

2) Jfr. Rasmus Nielsen: Om Holbergs Kirkehistorie og Theologie 1867), 7—8.

3) Wedegeslægten er indgiftet i Blicherslægten.

Mette Hansdatter Winther (f. 1681, d. ¹⁰/₄ 1753). I 1731 ved sin Faders Død var Ingeborg Wedege i Tjeneste hos Grev Rantzau på Brahesborg. Efter Våbenhusindskriften i Årslev Kirke døde hun — som anført — 10. August 1775. Tavlen beretter ligeledes, at hun havde været gift i 38 År.¹⁾ Hun er da i 1736—37 blevet viet til Thomas Lillelund. I sit første Ægteskab havde Lillelund bl. a. en Søn og en Datter. Datteren, Eleonore Hedvig, blev senere gift med Pastor Christian Lauritsen Engelstoft, Præst i Gislum, senere Vive m. fl. St. I dette Ægteskab fødtes Historikeren *Laurids Engelstoft* (1774—1851).

Anden Gang blev Pastor Th. Lillelund gift med *Marie Kirstine Rasmusdatter Lihme*, der var født 1735 og døbt i Tem 16. Febr. 1735. Hendes Forældre var Pastor Rasmus Pedersen Lihme, Tem, og Hustru Ingeborg Lauridsdatter Høyer (Høysgaard). Marie Lihme må have været i Besiddelse af nogle Penge; thi kort før hun den 12. August 1777 blev gift med Pastor Lillelund i Årslev, lånte hun 1000 Rigsdaler til Christoffer Herfordt Mangor, der fra 1777 var Udgiver af »Den Viborg Samler«. Mangor manglede Penge til Hjælp til Bygning af et Trykkeri i Viborg, og derfor lånte han den ovennævnte Sum af Jomfru Lihme, til hvem han så den 5. Maj 1777 pantsatte sin ny opbyggede Gård på Mathiasgade ved Hjultorvet.²⁾ En tre Måneder efter blev hun gift med Ths. Lillelund, der nu var en ældre Herre. Det var da også kun få År, hun fik Lov at leve som Præstekone i den hyggelige Landsby Årslev ved Brabrand

1) Stenpladeindskriften over Ths. Lillelund med Oplysninger om hans første Hustru i Årslev Kirkes Våbenhus er meddelt af Chr. Heilskov i Saml. t. j. Hist. og Top. 3. Rk. VI Bd., 396—97.

2) S. Nygård: „Den Viborg Samler“ (Saml. t. j. Hist. og Top. 3. Rk. IV, 251).

Sø; thi den 15. Juni 1781, i sin Alders 70de År, døde Pastor Lillelund, medens hans Enke overlevede ham til den 6. Januar 1797, da hun døde i Næsborg.¹⁾

Thomas Lillelund var en meget velmenende Sjælehyrde, der både oprettede Legater, bortskænkede Bibler og Bøger og forfattede et Par Skrifter, som vi ret snart skal høre om. Når det var muligt for ham at optræde som Mæcén, omend i det små, må Årsagen hertil sagtens søges i, at han havde modtaget Penge i Arv fra sit Hjem. Hans Broder, Mads Lillelund, havde Sindinggård, en anden Broder, Niels P. Lillelund, fik senere Rybjærg, så Pastor Lillelund har altså haft to Brødre, der var Herremænd i Vestjylland. Oppe i Gundersted og Ulstrup gav han i 1748, d. $\frac{8}{11}$, 100 Rdlr. til Gundersted Skole, »hvilke staaer i Ulstrup Præstegaard, og af hver Successor forrentes aarlig med 5 pro Cento«. Desuden gav han 60 Bibler til Beboerne i begge Sogne, »der efter Allernaadigst Rescript af Martii 1743 agtes som betroet Gods.«²⁾ I sine nye Menigheder i Årslev og Tilst Sogne gav Lillelund 100 Rdlr. til fattige Skolebørn. Desuden en Bibel til hver af Skolerne og til hver Gårdmand samt til nogle af Husmændene.³⁾ Endnu består dette Legat i Brabrand-Årslev Sogne. Det bestyres af Sognepræsten. Årslev Børnebogssamling oppebærer herfra årlig 8 Kr. —

Thomas P. Lillelunds Forfatterskab består af følgende to Bøger:

¹⁾ L. P. Borberg: Slægten Wedege i Danmark (1919), 28.

²⁾ Hofmanns Fundatser III (1758), 493.

³⁾ Jfr. Kirkehist. Saml. 4. Rk. I, 306, 316. Hans Olrik i Brickas Lexikon X, 289. Jens Worm: Lexicon over lærde Mænd III (1784), 465—66. Wibergs Præstehistorie I, 56—57.

1) *Danmarks Kirke-Historie*, tilligemed alle Katolske Biskopper indtil Reformationen og siden alle Biskopperne baade i Danmark og Norge. Viborg 1773. Trykt hos C. H. Mangor. (!) 281 S. 8°.

2) *Sende-Brev* til hans forrige Tilhørere i Ulstrup og Gundested Sogne. Disse til en skyldig Berømmelse, Hans nuværende Sognefolk til et gyldigt Exempel. Viborg 1773. Trykt hos C. H. Mangor. 70 S. 8°.¹⁾

Kirkehistorien fik en ret stor Udbredelse, idet Lillelund forærede et indbundet Eksempplar af den til hvert Præstekald i Danmark. Han søgte ikke egen Fordel ved sit velmente Arbejde, som han betegner som »Enkens Skjærv«. Det tør da også straks siges, at det ikke er noget Mesterværk, Ths. Lillelund har leveret i sin Kirkehistorie. Den er for største Delen et tarveligt Uddrag af *Erik Pontoppidans* store Kirkehistorie: *Annales Ecclesie Danicæ* I—IV (1741—1752); dette på Tysk skrevne Arbejde, et Hovedværk indenfor vor kirkehistoriske Litteratur, giver på Årbogsvis, uden videre Hensyn til den indre Sammenhæng ordnede Efterretninger om Danmarks Kirkehistorie indtil Pontoppidans egen Tid.²⁾ I tredie Del af »Annales« findes Levnedsbeskrivelser af alle Biskopper i Danmark, Norge og Island i det første Århundrede efter Reformationen; disse Biografier har Lillelund navnlig været henrykt for at give korte Afskrifter af. Man har i det hele taget Indtryk af, at han blot har haft til Hensigt at gøre den danske Menighed i sin Helhed bekendt med, hvad man i hans

¹⁾ Jfr. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, V (1927), 149. H. F. Rørdam i Kirkeh. Saml. 4. Rk. II, 583.

²⁾ Om Pontoppidans Kirkehistorie se H. F. Rørdam i Kirkeh. Saml. 4. Rk. IV, 225—33, især dog Michael Neiiendam: Erik Pontoppidan II (1933), 116—127.

Tid vidste om vor Kirkes Historie, eller rettere, hvad Pontoppidan havde samlet om den i sit magtfulde Værk. Nogen Trang til selvstændig Forskning har Lillelund ingenlunde haft; han har næppe været nogen særlig belæst Mand, ihvorvel man tør tro, han har stået lidt over Jævnmålet af Præster i sin Samtid. Hans Uselviskhed og hans Fortællerglæde er det kønne ved hans Værk og det, der skal redde det, samtidig med at man må erindre, at der i den findes et og andet, især af personalhistorisk Art, der ikke er ganske uden Interesse, navnlig vedrørende Forfatterens Samtid. Hertil kommer så, at de ukyndige, hvoraf der jo var mange i 1770'erne, kunde lære meget af Bogen. Naturligvis blev der gået strengt i Rette med Lillelund, da hans Kirkehistorie udkom såvel som i senere Årtier. Det er i ethvert Tilfælde en hård Dom, den norske Forfatter og Kritiker *Claus Fasting* (1746—1791) giver »Danmarkes Kirke-Historie«, når han affærdiger den som en Samling »ubegribelige Fadaiser over Danmarks Kirkehistorie«, ligesom han på forskellig Vis gør Grin med Arbejdet i sin ret udførlige Anmeldelse af det i *Kritiske Journal* 1773, 481—88 under Mærket V.—V. Fastings nedsablende Anmeldelse er optrykt i *Lyder Sagens* Udgave af hans Skrifter (1837), 271—79. Fastings Anmeldelse er imidlertid et godt Udtryk for hans eget skarpe Vid, — han var Beundrer af Voltaire — for hans bidske Udtryksmåde i Epigrammerne og for hans åndelige Overlegenhed og Frigjorthed.¹⁾ —

¹⁾ I Statsbibliotekets Eksemplar af Lillelunds Kirkehistorie er på Bindets Inderside påklisteret et gammelt Udklip, hvorpå med den originale Håndskrift står: „Lauritz Engelstoft Ao 1783 i Vive Præstegaard“ (Lillelunds Svigerson). Ovenover står med yngre, gnidret Skrift: „En persiflerende Anmeldelse af denne slet skrevne Bog gjorde Nordmanden Claus Fasting, se hans Skr., udgivne i Bergen 1835“ [skal være 1837].

Det er foran nævnt, at Lillelunds Kirkehistorie helt bygger på Pontoppidans »Annales«. Det havde været rimeligt, om Præsten i Årslev også havde udnyttet *Ludvig Holbergs Kirkehistorie*, der udkom 1738. Dette har han imidlertid ikke gjort, hvad man nok med Filosoffen *Rasmus Nielsen* kan undre sig over.¹⁾ Ganske vist var Holbergs Skrivemåde ikke efter Theologernes Hoveder, men det kan dog nok vække Forundring, at hverken Lillelund eller *Ove Thorning*, der i 1771 udgav sin »Bibel- og Kirkehistorie fra Verdens Begyndelse indtil det 18de Seculum efter Christi Fødsel« (et Værk, der langt overgår Lillelunds), nævner Holberg med et Ord. Jeg er tilbøjelig til at tro, at Lillelund slet ikke har kendt Holbergs Kirkehistorie; thi ellers kunde det dog være, han med sin tilsyneladende Omhu kunde have udnyttet et og andet i den, eller i det mindste have lært lidt af Holbergs Ironi og Vid. Det er nemlig ingenlunde videnskabelig Overlegenhed, der er Årsag i, at Lillelund ikke nævner Holbergs Værk; hans Tavshed kaster ingen Skygge over Kirkehistorien fra 1738.

Det er ikke Referatet af Erik Pontoppidans Kirkehistorie, der gør Lillelunds Bog underholdende. Det er snarere hans gemytlige Snaksomhed og hans umiskendelige Trang til at tale om sig selv og sine Familiensager. Han er i Besiddelse af en sjette Sans, Gaven til overalt og i alle Sager, især i Pengesager, at spore Forsynets Veje. De økonomiske Elementer i Lillelunds Fremstilling smelter således ikke sjældent harmonisk sammen med det højere og stemningsrige i Tilværelsen. Straks i Bogens Indgang møder vi en Prøve. Den danske Kirkes Historie synes »behagelig at have i det

¹⁾ Rasmus Nielsen: Om Holbergs Kirkehistorie og Theologie (1867), 4.

Danske Sprog, baade i Henseende til de Katholske og nyere Tider; naar vi holde begge imod hverandre, da sees vel Guds store Forbarmelse over vore hedske Fædre, da de først fik Kundskab om Gud. (Gud være Tak for sin usigelige Naade). Men ikke mindre Naade var det, da den barmhiertige Gud gav os den rene Evangelii Lærdom ved Reformationen, og dette endda« — her kommer hvad Dogmatikken kalder »det Oekonomiske« i Bestyrelsen — »for mindre end femte Parten af de Byrder og Udgifter, som vore Fædre gave til Geistligheden i de Katholske Tider; thi Horen og hendes Børn vil altid have mange dobbelt mere end den ægte Hustrue« Såvel i Følelsen af Taknemlighed for Guds Nåde som i Fortørnelsen over, at de katholske Præster har fristet Guds Langmodighed ved alt for store Indtægter, altfor umådelig mange Præstepenge, sporer vi en overstrømmende Subjektivitet i Lillelunds Fremstilling. Personlige Forsikringer såsom (i Anledning af, at »det skønne Amalienborg Slot brændte, ved Opera, eller Komoedie (1680), da Raketter og Skyden satte Ild paa Enebærrisene«): »Der er ingen Lykke eller Vinding ved disse Komoedier«; parentetiske Hjertesuk, såsom (i Anledning af Københavns Ildebrand 1728): »Gud lad det aldrig brænde mere, førend alle Ting skal opbrændes«, er Udbrud af subjektive Rørelser. Næsten overalt, hvor Lillelund vil fordybe sig i noget objektivt, gør han pludselig et Sidespring, en lille vilkårlig Afstikker, og befinder sig midt i det subjektive: Han vil fortælle om Griffenfeld: »Iblandt partikulære Mærkværdigheder i den Konges [Christian Vtes] Tiid, er *Peter Griffenfeld* hans Fald fra Groskantsler Embedet til Munkholms Fængsel, Aar 1676. Han gjorde for lidet af Kongen, saaledes fik

hans Uvenner Leilighed. Han tog vel Penge for endog-saa geistlige Embeder, og meente, at det var ingen Synd, naar han kun forfremmede enhver ikke videre, end til det kan være tienlig til.« Såvidt går det nogenlunde med det objektive, men nu kan Forfatteren ikke holde det ud længere; han mattes af Stoffet og trænger til en moralsk Hjertestyrkning: »See«, siger han, »hvor slibrige de høie Steder dog ere, om hvilke Bonden vel tænker at der er got at være.« . . . »Det gik dog naturligt til med Griffenfeld. Men« — fra det blot naturlige kommer Lillelund til at tænke på noget, som nok ikke var så ganske naturligt — »hvem kan forklare os, hvorledes det var, at da en Frøken 1678 blev henrettet, fordi hun vilde forgive sin Frue, at da en Flagermus fløi stedse omkring hende paa Retterpladsen, og blev ikke borte, førend hun var død?« Se, dette var jo en temmelig subjektiv Slutning på Historien om Griffenfeld.

Helt underholdende er det at læse Side 77 om Tiden fra År 1400 til 1536. Hvad Folks Levned da angik, »da var det og meget slet, Fraadserie og Drukkenskab, hvo ei deri vilde være Gildebroder, han blev kaldet en Nitsing. Munkene sadde tæt i Kroeret [en østjydske Dialektform!], besynderlig de Graae- eller Tiggermunkene, dog kaldte Paven dem og Dominikanere, de to Basuner, de to Seraphim, men Jesuiterne, som kom i Reformationens Tiid, toge da ald Anseelsen til sig fra andre Munke. Løvsagtighed kunde nu ei dølges længere; thi Systrene i St. Nikolai Kloster i Ribe bleve udjagede for beviislig Liderligheds Skyld, ligesaa Benedictinerne i St. Knuds Kloster i Odense. Om dem blev der vidnet Aar 1489, da Munkene paa-stode, at der skede mange Mirakler ved deres Forbønner og Fortieneste, at slige Mirakler kunde vel

ikke nægtes, men de bestode derudi, at een af deres Klosterbrødre havde avlet tre Børn, een med Kiøkkenmesteren, en anden med Bryggeren, og den tredie med Kioldersvennen, thi disse vare Qvindespersoner i Mandsklæder. Men Gud gjorde og at Horerie fik sin rette Løn; thi den fra det opfundne Vestindien Aar 1495 hidbragte Veneriske Svaghed bortrappede nogle Tusinde hos os, da man endnu ei vidste, hvormed den kunde læges. Dog fik Horeri ligesom Frihed en kort Tiid i Kong Kristian den Andens Tiid, da han efter Hollandsk Skik tillod, at løse Qvinder, som boede i Kiøbstederne for sig selv, og ikke gik med Kaabe, maatte ikke overfaldes. Masqverade begyndte ogsaa nu.«

Det sees, at Ths. Lillelund var en renlivet luthersk Præst, der i sit Hjerte bar Had til Papismen og dens Væsen. Hans Stil kan undertiden være stemningsrig og bevæget, ligesom hans Ordning af Stoffet mange Steder er i vild Uorden. Hans Behandling af de historiske Kendsgerninger er prægede af stor Frihed, og ofte indføjer han Familie- og Præstekaldshistorier, der helt bryder Fremstillingen, men som så undertiden kan være ret underholdende og give Udtryk for Forfatterens hjertelige Fromhed. Det vil føre for vidt her også at citere Prøver af denne Genre indenfor den Lillelundske Historieskrivning. Dette er i og for sig også overflødigt, da *Rasmus Nielsen* i sin Bog: »Holbergs Kirkehistorie og Theologie« (1867), 7—9¹) har meddelt en Del af Lillelunds personalhistoriske

1) Rs. Nielsens Skrift er i Virkeligheden mere at betragte som et Indlæg i Striden om Forholdet mellem Tro og Viden end som en historisk og litteraturhistorisk Belysning af Holbergs Kirkehistorie (jfr. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon X, S. 262—63).

Småtræk, for igennem disse at give Prøver på hans kirkehistoriske Opfattelse og Arbejds måde.

Vender vi os nu til Lillelunds andet Arbejde, »*Sende-Brev*« til hans gamle Menighed i Ulstrup og Gundersted Sogne, ses det let, at dette Skriftstykke er forsynet med de samme Karakteristika som Kirkehistorien. Han siger i sin Prædiken til de »velagtede Mænd, høitelskede forrige kiere Tilhørere og Venner«, at han ikke kan glemme, at de elskede meget mere »Guds Ord af min Mund, end som Penge af min Lomme,« hvilket viiste sig i den Eder da, og ikke mig overgaaede Fæe-Svaghed, da mange af Eder ikke vilde tage imod det, jeg vilde eftergive i Korn-Tienden, men undskyldede sig for det meste deraf.«

I Slutningen af Prædikenen oplyser han, at han så ikke forud al den Bekymring, der vilde møde ham i Årslev og Tilst. Dog så han så meget, da han søgte dette Brød, »at om jeg fik det, gav jeg mig baade Fienden og Fæesydommen nærmere i Møde, der begge pleier mest at grassere i de *fedeste* Egne. Aar 1758, da jeg reiste fra Eder, uddrog de første af vore Tropper til Holsten [til den Krig mod Rusland, der ikke blev til noget], Fæesydommen var og her nærmere: Nu Gud være lovet, Fienden friede den grundgode Gud os alle fra, men Fæesydommen naaede til mig: Gud skee Lov, at I da bleve frie!«

Sådanne menneskelige og økonomiske Oplysninger forringer ikke Lillelunds ret lange Prædiken, der bevæger sig over mange bibelske Emner. Den er helt i Tidens Stil, præget af luthersk Ortodoksi, men menneskeliggjort ved Prædikantens Snaksomhed og rene, naive Sjæl. Ikke mindst varmes og opmuntres man ved at læse Lillelunds Hilsen til sine gamle Sognebørn, af hvilke i hans Afslutningsbøn mange nævnes ved

Navn og enkelte får en ekstra Bemærkning (f. Eks.: »Herren i Naade ikke forglemme *Christen Roeds* Huus i *Søtterup*, tilligemed *Jacobs*, *Povl* og *Niels* Smeds, samt de øvrige Huuse i *Søtterup* og *Liere!* om jeg ret mindes, havde jeg nogen Modstand i Skolevæsenet af een i *Søtterup*, ved Navn *Liere*, gid det da ikke tilregnes ham! . . . Gud velsigne min gode Ven, *Christen Helming*, nu sidshaftig paa *Volstrup!* han og hans salig Hustru syntest vist nok paa en god Vei: Herren kiender sine!« o. s. v.).

Prædikenen er underskrevet Årslev Præstegård, den 13. Juli 1769. Den er forsynet med et Anhang om Ungdommens Undervisning, hvori gives en kort Forklaring af de ti Bud, de tre Trosartikler, Fader-vor, Dåben og Alterets Sakrament. Og endelig føjer Pastor Lillelund en af ham selv digtet Salme til, bygget over Søndagsevangelierne, — mere *kuriøst* end digterisk værdifuldt.

Det siger næsten sig selv, at *Claus Fasting* (i Kritiske Journal 1773, 486—88) gør Grin med Lillelunds Sende-Brev. Især må Hilsenen med Navns Nævnelser af flere af de gamle Bekendte i Ulstrup og Gundersted og Lillelunds Forsøg som Salmedigter stå for Skud i den spydige Nordmands Anmeldelse. I vore Dage kan vi se mere uhildet på Tingene. Vi véd vel, at Thomas Lillelund ikke var noget Lys, men dette frakender ham dog ikke nogen sympatisk Bedømmelse. Han var en godgørende Mand, en trofast og nidkær Herrens Tjener i den evangelisk-lutherske Kirke, og så var det ham om at gøre, at så mange som mulig blev delagtiggjorte i det nye Syn på vor Kirkes Historie, som var kommet til vort Land, da Luthers Reformation løste alle Tunger. Dette nye Syn, især manifesteret ved Angreb på Pavekirken, er den

Årslev Præst en varmhjertet — omend ikke overdreven intelligent — Talsmand for, og som den Grand-signeur han synes at have været, bekoster han selv så stort et Oplag af sin Kirkehistorie, at han kan forære hver Menighed i Danmark et Eksempplar af Bogen. Et sådant Træk karakteriserer smukt den Mand, hvis Liv og Virksomhed her er skildret.
